

Burgemeester Hubert Rhoen, gijzelaar van de bezetter

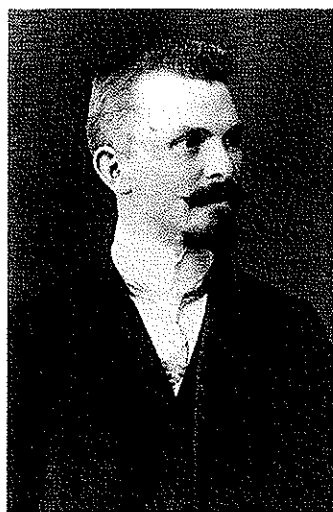
door: Luc Wolters

voorzitter Heemkundevereniging De Bongard Simpelveld-Bocholtz
(2011)

De oud-bocholtzenaar Hubert Rhoen, afgetreden burgemeester van Vaals, werd in bezettingstijd gegijzeld in het kamp Sint-Michielsgestel (N.-Br.). Over de achtergronden van deze gijzeling, die vele voorname Nederlanders trof, en over burgemeester Rhoen handelt deze bijdrage, waarin ook de Duitse repressie van de geestelijkheid van Vaals aan bod komt.¹

Familiale anekdote

In de Duitse tak van de familie Rhoen, die in Aken en omgeving vertoefde, werd verhaald over de tevergeefse naoorlogse pogingen om met de Nederlandse Rhoenen – speciaal de burgemeester van Vaals – contact te krijgen. In tijden van nood wilde men maar wat graag een beroep doen op familie. Na de Tweede Wereldoorlog ging het Duitse leden van de familie Rhoen namelijk beroerd. Er was zoals bij zoveel Duitsers, en vele anderen uiteraard, gebrek aan alles. Het betrof de kinderen en kleinkinderen van de beroemde architect Carl Rhoen. Ze meenden er daarom goed aan te doen om het contact te herstellen met een vooraanstaande Nederlandse telg van de familie, die al vele jaren burgemeester van Vaals was, een neefje (oomzegger) van Carl Rhoen. Zo togen ze naar de grensplaats en wisten het huis van de burgervader te traceren. In de verwachting dat hen een hartelijk ontvangst met wat eten en warme kleding ten deel zou vallen, klopten ze bij de burgemeester aan. Echter vanaf de poort liep de communicatie met de huisheer op z'n zachtst gezegd stroef. Hubert Rhoen wilde niets van de Duitsers weten, ook al was het familie; hij riep ze toe zich uit de voeten te maken anders zou hij de hond op dit ongewenste bezoek afsturen. Zo dropen ze teleurgesteld af. Lang ging het verhaal binnen de Duitse tak hoe toch zoveel harteloosheid binnen de eigen familie wortel kon hebben gevat.² Welnu, de gijzeling in Sint-Michielsgestel, die hieronder aan bod komt, kan daaraan mede debet zijn geweest.

De nog jonge Hubert Rhoen als burgemeester van Bocholtz.

¹ Dit artikel is in een enigszins afwijkende redactie eerder gepubliceerd in: *De Bongard. 2^e Themanummer Tweede Wereldoorlog in Simpelveld en Bocholtz*, jg. 23, nr. 1 (maart/april 2011) 54-68 en in het jaarboek *Heden & Verleden* door Heemkundekring Sankt Tolbert Vaals (2011).

² Mededeling Bert Havenith (Heerlen), afkomstig uit Bocholtz, genealogisch geïnteresseerd en verwant aan de familie Rhoen, die deze onbegrepen anekdote optekende uit de mond van de kleindochters van Carl Rhoen, die destijds de negentig levensjaren reeds gepasseerd waren.

Indische gijzelaars

De Duitse inval van Nederland was brutaal en overweldigend. Nederland was binnen een paar dagen onder de voet gelopen en op de knieën gedwongen door het bombardement op Rotterdam. Maar niet geheel Nederland. Elders leidde de inval in een nog vrij stukje Nederland tot tegenmaatregelen. Zo werden in het toenmalige Nederlands-Indië – want daar spreken we over – alle aanwezige Duitsers gevangengenomen. Dat vroeg om represailles alhier; de bezetter nam in Nederland 230 personen als gijzelaar gevangen, vrijwel allen Indische leerkrachten of verlofgangers, die tijdelijk uit Indië terug waren gekeerd naar Nederland. Desondanks bond het bestuur in Nederlands-Indië niet in door de geïnterneerde Duitse gijzelaars vrij te laten. Hierop besloot Rijkscommissaris Seyss-Inquart tot drastischer ingrijpen. Hij gelastte de internering van een tweede groep van vooraanstaande mensen, die evenwel voor de Duitsers geen wezenlijke rol vervulden. Tot hen behoorden politici, oud-burgemeesters, professoren, officieren en directeuren. Voor menigeen zou deze gijzeling vier jaar duren. Omdat deze diende als tegenwicht ten opzichte van de gegijzelde Duitsers in Nederlands-Indië, werd deze groep aangeduid als de ‘Indische gijzelaars’. De leden kwamen aanvankelijk in het concentratiekamp Buchenwald, evenwel gescheiden van Joden en politieke gevangenen, en beter dan deze beide groepen behandeld: geen mishandeling, geen dwangarbeid, beter eten en tal van andere privileges. Na dertien maanden werd de groep naar Brabant overgebracht, om er in seminaries of kostscholen ondergebracht te worden.³

‘Anti-verzet’ gijzelaars

Op 4 mei 1942 maakte de bezetter opnieuw gebruik van het beproefde middel van de gijzelneming. Die dag was een grote groep eveneens vooraanstaande Nederlanders aan de beurt. Zij werden gearresteerd om als onderpand te dienen tegen de activiteiten van het verzet. De gijzelaars dienden met hun onzeker lot het verzet in bedwang te houden en af te schrikken om daden jegens Duitse of Duitsgezinde slachtoffers te plegen. Het principe ‘oog om oog, tand om tand’ lag op de loer. Deze groep gegijzelden is door Loe de Jong in zijn standaardwerk over Nederland in de Tweede Wereldoorlog aangeduid als ‘anti-verzet’ gijzelaars.⁴ Zij werden ondergebracht in het Kleinseminarie Beekvliet, nabij Den Bosch. De Indische gijzelaars werden hier ook – zij het tijdelijk – naartoe overgebracht, waardoor alle gijzelaars enige tijd samen in dit grote complex verenigd waren.

De slachtoffers van de twee groepen gijzelaars werden in het hele land uitgekozen. De keuze viel op enkele Vaalsenaren, onder wie oud-burgemeester – want inmiddels ontslagen – Hubert Rhoen.

³ Hein van der Bruggen, ‘Cees Dosker, de oorlog van een Roermondse courancier’, in: *Spiegel van Roermond 2009. Jaarboek voor Roermond, een uitgave van de Stichting Rura* (Roermond 2008) 86-107, m.n. 90-100.

⁴ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Deel 8, eerste helft (’s-Gravenhage 1972) 163 e.v.

Burgemeester Rhoen onthult op 17 mei 1928 op het Drielandenpunt het monument ter herinnering aan het voormalig Vierlandenpunt (het vierde land, neutraal Moresnet is dan al ingelijfd bij België).

Burgemeester Hubert Rhoen

Hubert Joseph (Hubert) Rhoen werd op 14 maart 1885 te Bocholtz geboren. Hij was een zoon van burgemeester Hendrik Dominicus Joseph Rhoen en Josepha Hubertina Grooten. Hubert stamde uit een oud Bocholtzer geslacht van bestuurders en landmeters. Zijn vader en grootvader waren burgemeester van Bocholtz. Hubert confirmeerde zich naadloos aan deze familiemores. Hij studeerde landmeetkunde om vervolgens diverse bestuurlijke functies uit te voeren. Dit startte al in zijn geboorteplaats Bocholtz. In 1908 werd hij hier gemeentesecretaris, dat hij tot 1917 bleef. In 1911 werd hij bovendien burgemeester van Bocholtz, een functie die hij zes jaar lang uitoefende.⁵ Opvallend is daarbij het tijdvak dat hij het burgemeesterschap met dat van secretaris combineerde (1911-1917). Hij huwde Maria W. Muskens (1893-1974). In 1917 werd Hubert Rhoen burgemeester van Vaals, waar hij op 13 november werd geïnstalleerd en hij op zijn beurt de gemeentesecretaris Prick installeerde. Hij leidde de grensplaats door de lastige periode van het Interbellum. Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) was Nederland neutraal geweest, terwijl beide ‘Vaalser buurlanden’ Duitsland en België een hevige oorlog uitvochten, die in België nog immer de ‘grote oorlog’ genoemd wordt. Na die oorlog claimde België zelfs Limburgs grondgebied. Bovendien braken moeilijke crisisjaren aan, die de verschillen tussen de drie landen – bijvoorbeeld inzake inflatie, de prijzen van gangbare producten of wetgeving – alleen maar aanwakkerden. Vaals telde bovendien een grote schare arbeiders, die in de Akense industrie werkte, hetgeen problemen opleverde als grensgangers, maar bovendien toen hun loon door inflatie verpulverde. Hierna volgden de crisisjaren, tijdens welke velen hun baan verloren. De burgemeester bekommerde zich om onderwijs, infrastructuur en elektriciteitsvoorziening. Hij wist aanvankelijk tegen de zin van de minister gedaan te krijgen dat werkloosheidsgeld werd gekoppeld aan werkverschaffing, zodat mensen zonder werk tenminste iets omhanden hadden. Dit model kreeg nadien landelijk navolging.⁶ Rhoen bleef bij voortdurende voortvarend maar ook met een groot sociaal gevoel leiding geven aan de grensgemeente. Deze ‘rots in de branding’ leidde Vaals door die lastige tijd, waarin van nabij de opkomst van het nationaal-socialisme bij de oosterburen was waar te nemen. Juist als nauwe buur – en onder meer Nederlands waarnemer van de verkiezingen in het Saarland in 1935 – onderkende hij het gevaar van het aan de macht gekomen nazisme.

⁵ Jos Crott en Jo Hoen, *Bocholtz. Oôs durrep va vrugger en noe en Boocheser luuj va doe*, deel I (Heerlen 1978) 15, waarin de schrijvers abusievelijk vermelden dat Rhoen pas in 1918 tot burgemeester van Vaals benoemd werd; idem, *Bocholtz. Oôs durrep en Boocheser luuj va vrugger en noe*, deel II (Bocholtz [1980]) 10-11.

⁶ ‘Burgemeester Rhoen drie-en-dertig jaar eerste burger der gemeente Vaals’, krantenartikel maart 1950, collectie Bert Havenith.

Hubert Rhoen was burgemeester van Vaals van 1917 tot 1950, met uitzondering van de periode 1941-1944.

Foto: Heemkundekring Sankt Tolbert Vaals

Burgemeester in oorlogstijd

Na de Duitse inval in mei 1940 veranderde de situatie van de Nederlandse bestuurder. Hij werd geconfronteerd met het dilemma of hij zijn werkzaamheden wel of niet voort kon zetten. Aanvankelijk veranderde er niet zoveel en bleef veel bij het oude. De meeste burgemeesters bleven dan ook op hun post, gewoonweg in de verwachting en hoop dat ze vanuit die positie nog het meeste voor hun mensen zouden kunnen betekenen. Bovendien was dat in overeenstemming met de aanwijzingen die van overheidswege voor de burgemeesters golden. In het begin veranderde dan ook niet zoveel. Pas wanneer de bezetter vanaf de zomer van 1941 meer collaboratie eist en het democratisch principe ondermijnd wordt door de burgemeester de leiding toe te dichtten (in plaats van de gemeenteraad), wijzigt dit. Het bisdom Roermond raadt de burgemeesters af te treden, waaraan een groot aantal in de herfst van 1941 gehoor geeft. Vanaf het voorjaar 1943, als de kansen van de Duitsers aan het Oostfront en in Afrika gekeerd zijn, wordt onderwerping en onderdrukking verlangd, ook van de burgemeester.⁷ Evenals zijn ambtgenoten hield ook Hubert Rhoen voorlopig na de Duitse inval zijn post. Dat bleef zo gedurende een jaar. Hij legde echter een onwrikbare anti-Duitse houding aan de dag. Zo probeerde hij een paar hoge Duitse bestuurders, die een schoolgebouw kwamen vorderen, in oktober 1940 af te wimpelen met de mededeling dat ze maar een schriftelijk verzoek moesten indienen. En in februari 1941 wist hij na de benoeming van graaf De Marchant et d'Ansembourg tot provinciecommissaris de eis van twee Vaalser NSB-leiders te pareren om ter ere daarvan de partijvlag uit te hangen.

⁷ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006).

Ontslag door Seyss-Inquart

Rhoen moest zich zelfs op 21 januari 1944 voor zijn gedrag ten overstaan van Rijkscommissaris Seyss-Inquart (1892-1946) gaan verantwoorden, die hem op de man af vroeg: *“Welcher Partei gehören Sie an?”* Rhoen diende van replik met de opmerking: *“Als Bürger bin ich katholisch und Niederländer, als Bürgermeister stehe ich über den Parteien”*.⁸ Het kon dan ook niet uitblijven dat de gemeente Vaals op 15 mei 1941 het besluit van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlands gebied ontving, waarbij Seyss-Inquart aan Rhoen met onmiddellijke ingang ontslag als burgemeester verleende. In zijn plaats werd eind dat jaar F.J.W. Souren benoemd (1941-1944), die op zijn beurt werd opgevolgd door W.B. van der Werff (1944), die bij de bevrijding met de Duitsers mee de grens zou overtrekken. Door het ontslag was het gezin Rhoen van zijn inkomen beroofd. De ambteloze burger werd gelukkig geholpen met opdrachten van de mijnen en zijn gezin – ook tijdens zijn afwezigheid – kreeg ondersteuning van het bureau voor bijzondere noden.⁹ Anders dan Rhoen namen veel andere Limburgse burgemeesters gezamenlijk pas later in 1941 zelf het besluit om ontslag in te dienen. Hiertoe kreeg Rhoen niet de kans. Zijn vrij vroege ontslag moet de burgemeester in ieder geval een waarschuwing zijn geweest, dat hij niet zeer geliefd was bij de bezetter. Dit zou hem voorts onaangenaam blijken door zijn gijzelneming, waarover we nog te spreken komen.

*Arthur Seyss-Inquart (1892-1946),
Rijkscommissaris voor het bezette
Nederlandse gebied, die burgemeester
Rhoen ontsloeg.*

“Ihr Mann wird erschossen”

Even een sprong in de tijd. Na de gijzeling gedurende anderhalf jaar in Sint-Michielsgestel keerde Hubert Rhoen terug naar Vaals. Zijn gezin had bij zijn afwezigheid en in onzekerheid

⁸ Frits Kern, *'40-'44 de jaren tussen "Einmarsch" en Bevrijding*. Heemkundekring Sankt Tolbert Vaals (Vaals 1994) 29 en 32, die put uit de herinnering van een dochter van de burgemeester, mevrouw Jacobse-Rhoen. De familie beschikt nog over een houten bordje, waarin de legendarische uitspraak van Rhoen gegraveerd is.

⁹ Ibidem, 32-33, gebaseerd op mw. Jacobse-Rhoen.

verkerend over zijn lot als gijzelaar diverse malen 's nachts telefoon gekregen met de dreiging: "*Morgen, morgen wird Ihr Mann erschossen*" en meer van zulke onheilspellende boodschappen. Zelfs na zijn vrijlating bleef Rhoen doelwit. Hij werd al snel gewaarschuwd dat hij opnieuw zou worden gearresteerd. Nog diezelfde maand december 1943 dook hij onder, eerst op een boerderij in Wittem en later te Scheulder. Ook de andere familieleden verbleven sindsdien elders; echtgenote en een dochter in Gulpen en twee andere dochters in Maastricht. Op de dag van de bevrijding moest het huis in Vaals op tijd van een dag ontruimd worden, anders zou de inboedel in beslag worden genomen. Met hulp van velen werd die klus geklaard.¹⁰

De bevrijding

In september 1944 werd Zuid-Limburg door de Amerikaanse troepen bevrijd. Voor Vaals liet de bevrijding nog een aantal weken op zich wachten. De fronten wisselden met de dag, maar de voortgang van de opmars vertraagde bij de nadering van Duits gebied. Rhoens Duitsgezinde opvolger verdween met de noorderzon. Voor Vaals, dat met de omsingeling van Aken niemandsland was, kwam de bevrijding zonder nieuwe slachtoffers op 19 oktober, toen geniesoldaten vanaf de Schneeberg het gebied in bezit namen. Een dag later keerde Rhoen in het kielzog van de Amerikanen vanuit Vijlen in Vaals terug.¹¹ Hij hervatte diezelfde dag zijn werkzaamheden als burgemeester van Vaals. Hubert Rhoen deed dit met een toespraak inclusief bevrijdingsproclamatie, die hij hield voor het toenmalige gemeentehuis op het Koningin Wilhelminaplein, dat op last van de Duitsers enige jaren Maastrichterlaan moest heten. Hij zegde dank aan God, dat Vaals groot oorlogsleed bespaard was gebleven, spoorde aan tot waardig gedrag en zegde toe de bevolking zo goed mogelijk te voorzien van de krappe levensmiddelen. Een van zijn dochters sprak speciaal voor de aanwezige bevrijders en kort dankwoord in het Engels.¹² De familie Rhoen beleefde die dag een warm welkom, dat voor de populaire bestuurder zowaar als een "tweede installatie" in zijn ambt gevoeld werd en als gevolg waarvan de 20^e oktober als (zijn) bevrijdingsdag ervaren werd. De burgemeester bracht Koningin Wilhelmina per telegram op de hoogte van de bevrijding van Vaals.¹³ Een dag later wisten de geallieerden Aken als eerste Duitse stad te veroveren. De burgemeester zelf, wiens huis door de Duitsers vervuild was, woonde tijdelijk bij de zusters van het Heilig Hart van Jezus te Bloemendal, op voorwaarde dat hij er geen Duitse nonnen zou aantreffen. Met Kerstmis 1944 konden de Rhoenen weer hun huis aan de Maastrichterlaan 145 betrekken.

Een laat eerbetoon

In 1950 ging de burgemeester op 65-jarige leeftijd per 1 april met pensioen. Bij die gelegenheid werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Tijdens de afscheidsreceptie bleek uit de enorme opkomst hoeveel hij voor Vaals en de Vaalsenaren betekend had, zo meldt de krant. Naar verluidt was de bevolking niet onverdeeld gelukkig met burgemeester Rhoen.¹⁴ Liet een straatnaamvermelding in het actief bouwende en uitbreidende Vaals mede daarom op zich wachten? Rhoen overleed op 73-jarige leeftijd te Maastricht op 27 juni 1958;¹⁵ hij werd te Vaals op een prominente plaats te ruste gelegd op de begraafplaats aan de Seffenterstraat.¹⁶ Hubert Rhoen, die gedurende 32 jaar burgervader van Vaals was,

¹⁰ Kern, "*Einmarsch*" en *Bevrijding*, 74-75.

¹¹ Hans Hermans, 'De Grote Rode 1 en de 30th divisie', delen 16, 31 en 74, in: *Vaalser Weekblad* (2009-2010).

¹² Kern, "*Einmarsch*" en *Bevrijding*, 191-195.

¹³ Hans Hermans, 'De Grote Rode 1 en de 30th divisie', delen 16, 31 en 74, in: *Vaalser Weekblad* (2009-2010).

¹⁴ Mededeling van de uit Vaals afkomstige Hans Hermans (*1937), die over oorlog en bevrijding in Vaals een vervolghverhaal schreef in het *Vaalser Weekblad*. Hij schrijft Rhoen allures toe.

¹⁵ J. de Win, *De Geschiedenis van Vaals* (Maastricht 1941); F. Kern, *Tussen twee grenzen. 1900-2000*.

Heemkundekring Sankt Tolbert (Vaals 2000) 21; idem, "*Einmarsch*" en *Bevrijding*.

¹⁶ Zie website graven: www.graftombe.nl.

waarvan drie oorlogsjaren ‘buiten dienst’, viel een ietwat laat eerbetoon ten deel doordat in 2010 een straatnaam naar hem vernoemd werd, gelegen in het Von Clermontpark. De ‘Burgemeester Rhoenstraat’ werd op 25 juni 2010 ingewijd met de onthulling door burgemeester drs. R. van Loo van een straatnaambord. Dit gebeurde in aanwezigheid van familie van de oud-burgemeester. Hierbij was ook burgemeester Bogman van de gemeente Simpelveld present, waar Rhoens geboortedorp Bocholtz onder valt.¹⁷

Op 20 oktober werd Vaals bevrijd, dat met grote vreugde burgemeester Rhoen verwelkomde, die de getergde bevolking een hart onder de riem stak met zijn bevrijdingstoespraak voor het gemeentehuis.

Uit: F. Kern, “Einmarsch” en Bevrijding.

Burgemeester Rhoen (r.) met jeugd bij de voor Vaals bestemde Amerikaanse voedselpakketten.

Uit: Kern, “Einmarsch” en Bevrijding.

Het graf van het echtpaar Rhoen-Muskens op de begraafplaats in Vaals.

Foto: auteur

¹⁷ Website gemeente Vaals: www.vaals.nl.

De onthulling van het straatnaambord 'Burg. Rhoenstraat' in 2010.

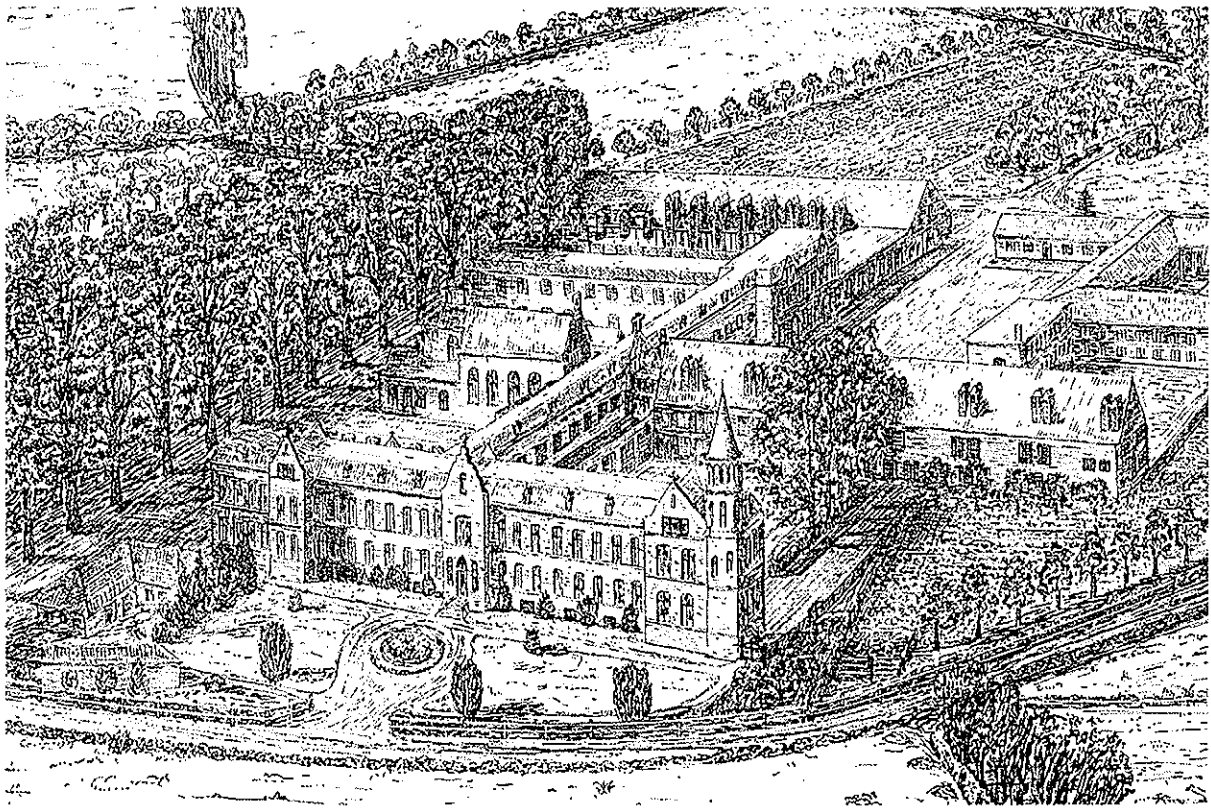
Foto's: gemeente Vaals

Gijzeling bij verrassing

Op 4 mei 1942 werd – de destijds – oud-burgemeester Rhoen (of burgemeester 'buiten dienst', zoals hij het zelf overeenkomstig de militaire aanduiding omschrijft) thuis afgehaald om in gijzeling te worden genomen. Ondanks zijn ontslag een jaar voordien bleef de bevolking in Vaals hem zien als de representant van het Nederlandse gezag. Een steun en toeverlaat in bange dagen dus, die een maand na zijn ontslag een ovatie aan huis kreeg toen zich uit de kermisviering een demonstratie ontwikkelde en aan wie evenzeer applaus en steunbetuigingen ten deel vielen bij het huwelijk van zijn twee oudste dochters op 9 april 1942, amper een maand voor de gijzelname.¹⁸ Diezelfde dag werd Rhoen al gewaarschuwd, waarop hij zich gedurende enkele weken bij zijn broer, die deken was te Roermond, schuil hield. Mogelijk is die populaire status Rhoen funest geworden en reden geweest om hem in gijzeling te nemen in een poging op deze wijze het moreel van de bevolking een knak te geven. Hij werd – evenals vele anderen – op 4 mei plotsklaps van de ene op de andere dag opgepakt. De Duitse Ordnungspolizei (de zogenaamde 'Grüne Polizei') zorgde hier in alle vroegte voor, bijgestaan door Nederlandse rechercheurs. De deur werd niet vlug genoeg opengemaakt, vonden ze, zodat eentje terugbeende naar de auto om een handgranaat te pakken. De mannen van de Sicherheitsdienst meenden dat Rhoen opnieuw de benen zou nemen. Tijd om uitgebreid afscheid te nemen was er niet; vrouw en kinderen en andere familie of kennissen moesten zomaar achter worden gelaten. Rhoens boze en van streek gebrachte echtgenote wierp de SD'ers voor: "*Was bei uns ein Verbrechten ist, ist bei Euch eine Ehre und was bei euch eine Ehre ist, ist bei uns ein Verbrechen*".¹⁹ Wat hen te wachten stond, wisten de gijzelaars niet. De Duitsers lieten weten dat snel een koffer gepakt moest worden. Een paar boterhammen, in allerijl gesmeerd, konden nog mee in de auto, waarin een andere Vaalser gijzelaar al zat te wachten. Menigeen meende doorgaans binnen korte tijd – hooguit enkele dagen – weer terug te zijn. Dat bleek niet het geval te zijn. Integendeel.

¹⁸ Kern, "*Einmarsch*" en *Bevrijding*, 64; M. Fransen, *Acht eeuwen St. Pauluskerk Vaals* (Vaals 1994) 164-166; bij de demonstratie op kermisavond 23 juni 1941 wordt het Limburgs Volkslied en "Ik heb je lief mijn Nederland" gezongen, wordt een ovatie gebracht aan de ontslagen burgemeester en wordt het vuil van de straten met bezems richting de grensovergang geveegd. Twee personen worden opgepakt, die beiden in concentratiekampen belanden, de ene overlijdt in gevangenschap (Hein Senster), de ander – oud-wethouder Hub Hermans – maakt enkele gevangenschappen en kampen mee, maar weet in het machtsvacuüm tussen Duitsers en Nederlanders op een verdienstelijke wijze een goede overgang naar het nieuwe regime te bewerkstelligen.

¹⁹ Kern, "*Einmarsch*" en *Bevrijding*, 74.

Het gijzelaarskamp Beekvliet, een voormalig seminarie, in vogelvlucht.
Uit: Gedenkboek Beekvliet

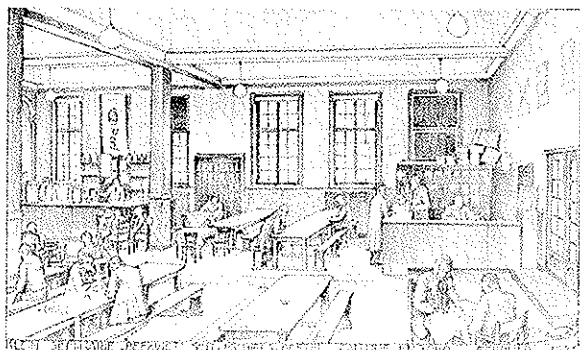
Vergelding

De gijzelaars werden gebracht naar het ‘gijzelaarskamp’ Beekvliet te Sint-Michielsgestel in Noord-Brabant, dat gevestigd was in een geconfisqueerd en voor het onderwijs gesloten gebouwencomplex van het kleinseminarie. Hier werd een kamp met bewaking ingesteld. Door het gebruik als internaat voordien, was er voor een grote groep slaap- en verblijfgelegenheid. De samenstelling van de groep gijzelaars is in de loop der tijd nogal gefluctueerd, als gevolg van nieuwe gegijzelden en verschillende periodes van internering en vrijlating.

Bij de Indische en anti-verzet gijzelaars ging het niet om krijgsgevangenen (gevangen genomen militairen) maar om civiel-geïnterneerden. Dit gebeurde in de Tweede Wereldoorlog voor het eerst, reden waarom er nog geen internationale wetgeving voor deze groep en voor de wijze van hun behandeling was. De Indische gijzelaars werden door de Duitsers behandeld als waren het krijgsgevangenen, hetgeen hen geringe privileges verschafte, zoals het ontvangen van pakketjes van het Rode Kruis of zelfs incidenteel verlof. De status van de anti-verzet gijzelaars was onzekerder. Dat hun internering geen loos dreigement was en wel degelijk een bepaald doel diende, bleek na een aanslag door het verzet op een trein van de Wehrmacht op 7 augustus 1942. De Duitsers riepen via de media op dat de daders zich moesten melden; zoniet zou *“teruggegrepen worden op een aantal gijzelaars die met hun leven voor dergelijke daden van sabotage borg staan”*. De Gestelse gijzelaars, die aanvankelijk dergelijke represailles ver van zich hielden, maar door de kranten van het nieuws op de hoogte waren geraakt, bespraken de situatie en de kans dat de Duitsers hun dreigement waar zouden maken. Dit leek serieuzer te worden toen de Duitsers van vijftig geïnterneerden foto’s gingen maken. Onheilspellend. De bezetter toonde vervolgens zijn ware wrede aard: op 15 augustus werden vijf gijzelaars gefusilleerd. Een schok ging door de anderen.²⁰ In oktober

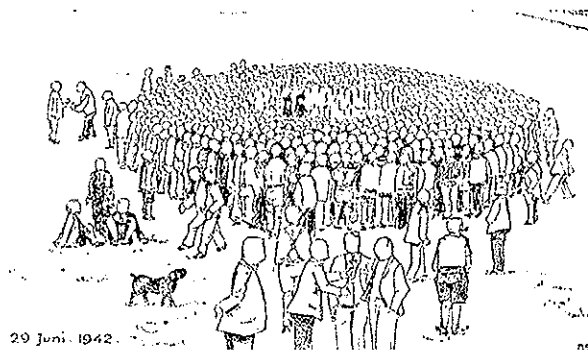
²⁰ De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden*. Deel 8, eerste helft, 163-190.

1943 volgde een drietal anderen. Het bleef bij acht vermoorde gijzelaars, maar de onzekerheid was na hun dood zeer toegenomen. Ook leefde bij de achterblijvers de vraag waarom dezen en niet de anderen, waarom niet zichzelf? Burgemeester Rhoen heeft het als een kwelling ervaren, die hij niet uit zijn gedachten heeft kunnen bannen.²¹

De kantine in het gijzelaarskamp.

Uit: Gedenkboek Beekvliet

Het appèl in juni 1942.

Uit: Gedenkboek Beekvliet

Andere Limburgers

Voor de internering in Nederland werden de personen met zorg uitgekozen, wel vooraanstaand, maar niet onmisbaar, of zoals de Duitsers het omschreven: personen van *'Die erste Garnitur (...) die massgeblichen Männer der Wirtschaft, der Verwaltung, aber auch der Gesellschaft schlechthin, die wir nicht unbedingt im Interesse der Besatzungsmacht brauchen'*.²² Tot die groep behoorden toonaangevende en leidende politici, hoogleraren, oud-burgemeesters, bedrijfsdirecteuren en militaire officieren. Dat zulke grote groepen veelal toonaangevende Nederlanders uit diverse geledingen van de samenleving gedurende langere tijd zo op elkaar waren aangewezen en met elkaar moesten leven, had tot gevolg dat oude structuren van partijpolitiek of verzuiling doorbroken werden. Samenwerking was het devies in het kamp en werd dit ook daarna. De ontstane toenadering zou na de oorlog nieuwe mogelijkheden creëren, zoals een coöperatie tussen linkse partijen die tot de oprichting van de Partij van de Arbeid leidde. Ook was de toekomst van het land na de bevrijding en de noodzakelijk geachte veranderingen dikwijls gespreksonderwerp. Zo bevond zich ook de hoogleraar Willem Schermerhorn (1894-1977), de latere ministerpresident (de eerste na de bevrijding, 1945-1946), onder de gegijzelden. In Beekvliet werd aldus het te herrijzen Nederland voorbereid.

De gijzelaars kwamen uit heel het land. Onder hen waren diverse Limburgers, zoals geestelijken, een arts, directieleden van de mijnen (Oranje Nassau en Staatsmijnen) of ook van andere industrieën, een wethouder, een lid van Gedeputeerde Staten, een makelaar, een industrieel, een advocaat, een notaris etcetera. Behalve Hubert Rhoen was er uit de Limburgse geledingen slechts één andere oud-burgemeester geïnterneerd, namelijk G.H.A. (Alphons) Habets (1883-1958) uit Kerkrade (burgemeester aldaar 1916-1948).²³

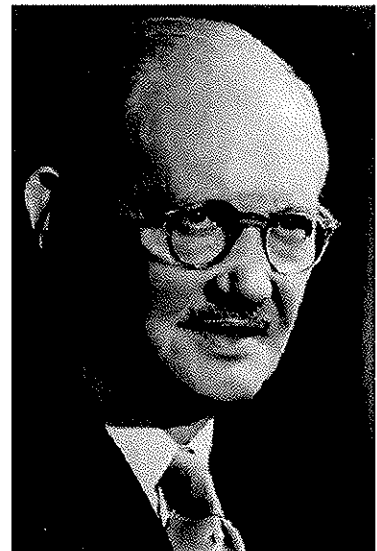
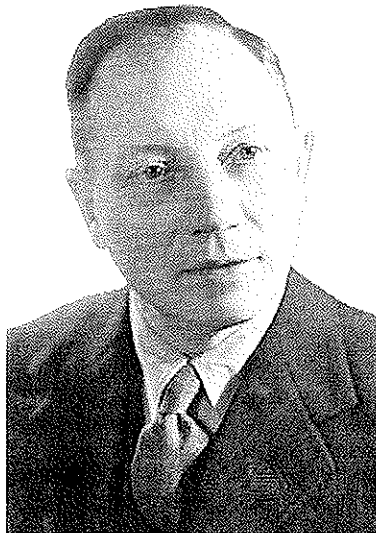
²¹ 'Voor honderdman Rhoen tijd van scheiden gekomen', krantenartikel maart 1950, collectie Bert Havenith.

²² De Jong, *Koninkrijk der Nederlanden*. Deel 4, eerste helft, 356.

²³ Burgemeester Habets van Kerkrade is veel onrecht aangedaan door hem af te schilderen als collaborateur. Hij mag als autocraat in de omgang niet sociaal en hartelijk zijn geweest, maar dit geeft geen pas hem zonder enige nuance neer te zetten als Duitsvriendelijk burgemeester. De man legde in 1941 samen met veel andere Limburgse burgemeesters zelf zijn functie neer, hij werd ruim een half jaar gegijzeld in Sint-Michiëlsgestel, terwijl bovendien zijn zoon wegens een vergrijp op de middelbare school was opgepakt, wiens lot tijdens de bezetting voor zijn familie onduidelijk was. Dit slachtofferschap was hem niet overkomen als hij had

Rhoen maakte deel uit van het zogenaamde “Blok VI, kamer 2”, waarvan Habets het blokhoofd was. Voorts was jhr. mr. G.A.M.J. (Gustave) Ruys de Beerenbrouck (1904-1983) uit Holtum-Born, een zoon van de eerste Limburgse premier Charles Ruys de Beerenbrouck, als Lid der Tweede Kamer wel een der voornaamste Limburgse gegijzelden. Ook de Limburgse gedeputeerde en werklidenvoorman Jos. H. Maenen (1888-1972) behoorde tot dit Blok.²⁴

In november 1942 vierde Rhoen in gevangenschap zijn 25-jarig jubileum als burgemeester van Vaals. Zijn medegegijzelde, kapelaan Smeets uit Vaals, had de anderen hierop geattendeerd. Rhoen, die de dag ongemerkt voorbij had willen laten gaan, vond in de eetzaal zijn vaste stek versierd. Eenmaal uit zijn kamer gelokt, werd ook deze opgesmukt. Zijn collega-burgemeesters kwamen hem feliciteren, de Maastrichtse leraar Nederlands en dialectschrijver Fons Tuinstra (1897-1971) sprak hem namens velen toe en de hele dag hield hij aanloop van vooral de Limburgse kampgenoten die kwamen delen in de gedempte feestvreugde.²⁵

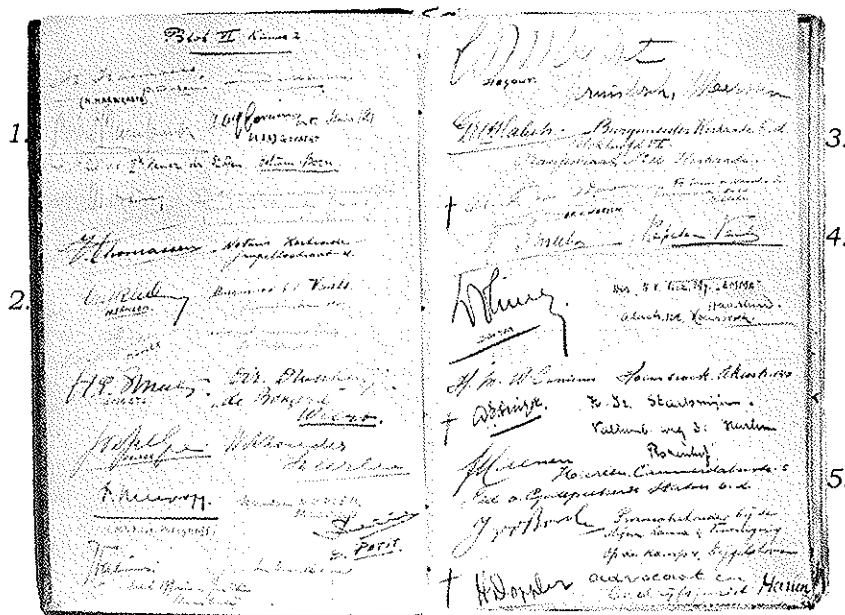

V.l.n.r.: de hoogstgeplaatste Limburgse kampgenoot was Tweede Kamerlid Gustave Ruys de Beerenbrouck (Fotoarchief Parlement); de Limburgse gedeputeerde Jos. Maenen stapelde diverse functies in politiek en besturen; de enige andere Limburgse oud-burgemeester was Alphons Habets van Kerkrade.

samengewerkt met of vriend was van de Duitsers. De onkiese behandeling valt Habets ten deel in de als zuiver historisch onderzoek gepresenteerde studie: J. (Sjef) Smeets, *Kerkraadse gezagdragers tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Eygelshoven 2008), waarin de auteur, die overigens verdienstelijk vele bronnen aanhaalt, de lezer echter te pas en te onpas vergast op zijn eigen – niet op bronnen gebaseerde – mening.

²⁴ *Gedenkboek Gijzelaarskamp Beekvlief St. Michielsgestel* (Schiedam z.j.); W. Crombach e.a., *Terugblik bezetting en bevrijding 1940-1945* (Kerkrade z.j.) 20.

²⁵ ‘Burgemeester Rhoen drie-en-dertig jaar eerste burger der gemeente Vaals’ en ‘Voor honderdman Rhoen tijd van scheiden gekomen’, krantenartikelen maart 1950, collectie Bert Havenith.

In een notitieboekje werden de handtekeningen verzameld van de per Blok bijeengevoegde personen. Hier enkele Limburgers. Bij 1. heeft kamerlid Ruys de Beerenbrouck gesigneerd, bij 2. burgemeester Rhoen, bij 3. burgemeester Habets, bij 4. kapelaan Smeets en bij 5. gedeputeerde Maenen. Uit: W. Crombach e.a., Terugblik bezetting en bevrijding 1940-1945.

De Limburgse dag

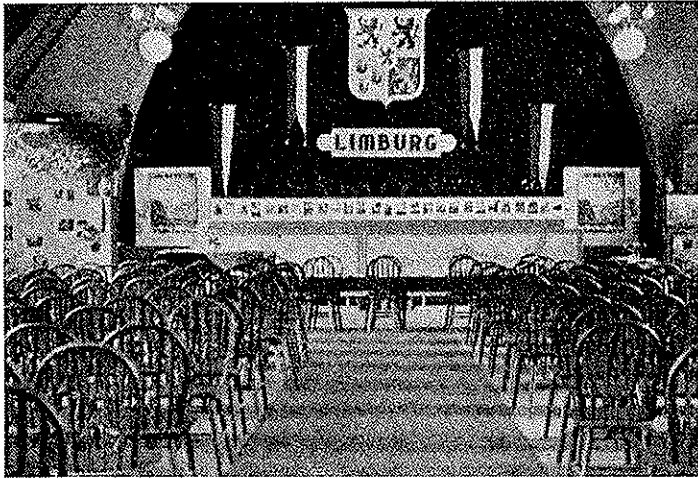
De gegijzelden organiseerden cursussen en bijeenkomsten om bezig te zijn, elkaar scherp te houden, de goede moed erin te houden en ook ter verpozing. De kampeiding stond het toe; als de gegijzelden iets om handen hadden, waren het geen onruststokers. Van die bijeenkomsten werd veel werk gemaakt, om ten opzichte van de anderen goed voor de dag te komen maar uiteraard ook ter afleiding van hun onzekere lot. Een commissie hield zich met de voorbereidingen bezig, zoals aankleding van de zaal en invulling van het programma. Zo werd er op 25 augustus 1943 in de aula een 'Limburgse dag' gehouden, waarop natuurschoon, monumenten en andere bezienswaardigheden aan bod kwamen. Voorzitter van het organiserend comité was burgemeester Rhoen. Er was bij die gelegenheid een expositie ingericht met foto's en boekwerken, waarop bovendien – geïmproviseerd en wel – industrieproducten te bekijken waren, keramische uit Maastricht en het nodige dat gerelateerd was aan de bloeiende kolenmijnen. Ruys de Beerenbrouck hield met lichtbeelden een causerie over Limburgse cultuurhistorische bijzonderheden, waarbij hij op gewest en volk dieper inging. Rector R.W.J. Franck (1899-1963), kapelaan te Wijk-Maastricht en rector van de Sint-Gerarduskerk aldaar,²⁶ declameerde Limburgse gedichten, onder meer uit het werk van Hendrik van Veldeke, de oudste Nederlandse dichter. Er werden films vertoond en er was een humoristische voordracht. Uiteraard werden Limburgse vlaaien aangeboden om de provinciale gastvrijheid te demonstreren. Gewaagd was de referentie aan een van de strofes van het Limburgs volkslied: "Waar aan 't oud Oranjehuis, 't volk blijft hou en trouw".²⁷ In het geheim werd de vaderlandsliefde betracht. Zo was op de verjaardag van prins Bernhard een fles sterke drank binnengesmokkeld, waarvan Rhoen de eerste borrel tijdens zijn gevangenschap dronk. Met gedempte stem werd het *Wilhelmus* gezongen.²⁸ Bovendien werden in Beekvliet kringen gevormd op grond van beroep of geloof om van elkaar te leren. Zo was er behalve een agrarische of een buitenkerkelijke kring ook een voor burgemeesters. Hierin troffen de geïnterneerde burgemeesters in Beekvliet zich sinds mei 1942 eens per week om vraagstukken te bespreken, waarmee de burgemeester bij zijn werk te maken kan krijgen.

²⁶ Pierre Ubachs en Ingrid Evers, *Historische encyclopedie Maastricht* (Zutphen 2005) 179 en 191; J.G.C. Simonis, *Zielzorgers in het bisdom Roermond, 1840-2000* (Sittard 2001) 273.

²⁷ *Gedenkboek Gijzelaarskamp Beekvliet*, 58 en 292-293.

²⁸ 'Voor honderdman Rhoen tijd van scheiden gekomen', krantenartikel maart 1950, collectie Bert Havenith.

Er waren onder meer voordrachten over het ambt, maar ook over de politie, die door de burgemeester moest worden aangestuurd. Bovendien brachten de burgemeesters samen met de notarissen een eigen voetbalelftal op de been, dat tegen andere geledingen van geïnterneerden – zoals de Tweede Kamer of de pers – uitkwam.²⁹

De fraai aangeklede zaal bij de gelegenheid van de Limburgse Dag te Beekvliet.

Uit: Gedenkboek Beekvliet

Andere gijzelaars uit Vaals

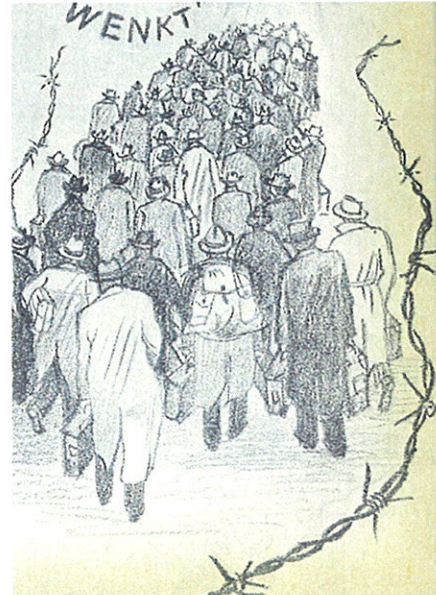
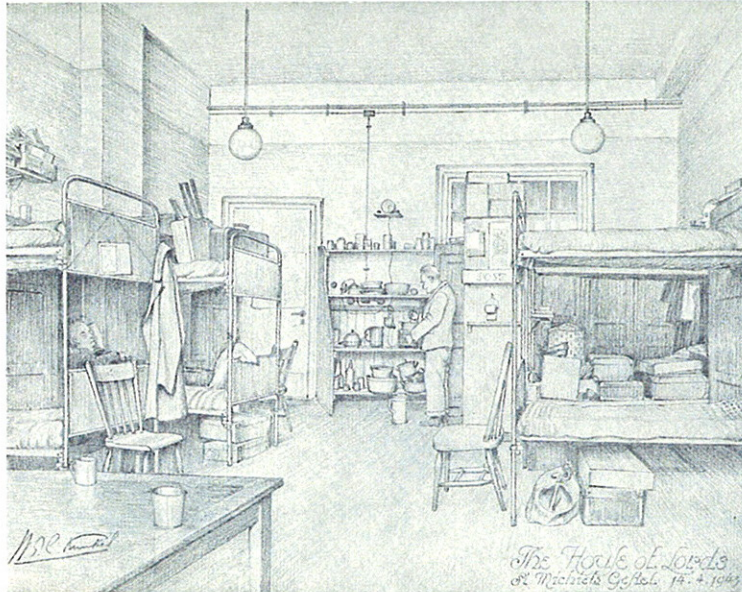
Buiten de oud-burgemeester werden nog enkele andere personen uit Vaals in gijzeling genomen. Dit waren:

- H. Smeets, kapelaan te Vaals. Over hem komen we nog te spreken.
- H.J. (Hub) Lamsfus, geboren 05.10.1890, begrafenisondernemer / aannemer te Vaals, woonachtig aan de Boschstraat 6, gegijzeld in kamp Haaren van 13.07.1942 tot 20.12.1943.
- J.W.H. (Johan) Schlüper, geboren 24.01.1894, verwarmingstechnicus, woonachtig aan het Von Clermontplein 26, gegijzeld in kamp Haaren van 13.07.1942 tot 20.12.1943.

Lamsfus en Schlüper kenden dus een even lange gijzelingsperiode; ze werden op dezelfde dag opgepakt, ruim twee maanden na de burgemeester en de kapelaan. Ze zaten – anders dan de gewone anti-verzet gijzelaars niet in het kamp Beekvliet, maar in het kamp Haaren. Dit betrof de tweede lichting van deze groep gijzelaars, die ondergebracht werd in de gebouwen van het gesloten grootseminarie aldaar. Van deze zogenaamde ‘Haarensche gijzelaars’ kwamen er 56 uit Limburg van de in totaal 598 personen (ruim 9%).³⁰

²⁹ *Gedenkboek Beekvliet*, 55 en 161.

³⁰ *Gedenkboek Gijzelaarskamp Haaren*. NV Uitgeverij W.P. van Stockum & zn. (Den Haag 1947). Lamsfus wordt in het gedenkboek Beekvliet aangeduid als aannemer en in het gedenkboek Haaren als begrafenisondernemer. Niet uitgesloten moet worden dat naoorlogse woonadressen en beroepen vermeld worden; dit blijkt bijvoorbeeld bij kapelaan Smeets, die dan te Sittard woont, dat na Vaals zijn volgende standplaats als kapelaan vormt.

Tekening van een slaapzaal te Beekvliet (links) en de anti-verzet-gijzelname in Beekvliet was weliswaar in vele opzichten niet te vergelijken met de ervaringen die vele anderen in nazikampen opdeden, maar werd desondanks getekend door onvrijheid en onzekerheid over duur en lot en gescheiden zijn van het thuisfront (rechts).

Uit: Gedenkboek Beekvliet

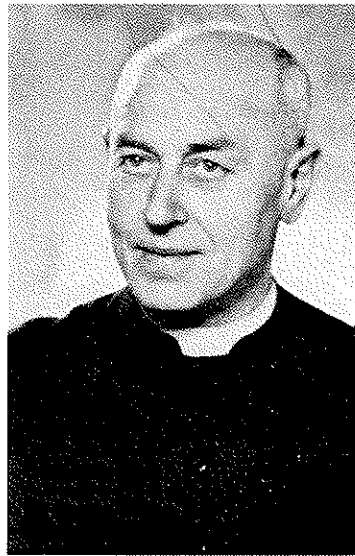
Geestelijkheid uit Vaals

Samen met oud-burgemeester Rhoen werd op 4 mei 1942 ook kapelaan Smeets opgepakt om pas in het volgende jaar op 10 november te worden vrijgelaten. Henricus Christianus Martinus Smeets was in 1911 geboren te Amby en priester gewijd in 1937. Zijn eerste standplaats als kapelaan werd Vaals, waar hij de Sint-Paulusparochie diende van 1937 tot 1945. Nadien werd hij kapelaan in Sittard (H. Petrus) (1945-1950) om hier pastoor te worden van de H. Gemmaparochie (1950-1963). Vervolgens was hij pastoor te Heerlerbaan (1963-1976) om met emeritaat te gaan en zich te vestigen in Sittard. Hij overleed te Lugano (Italië) in 1979.³¹ Was de parochie in Vaals al getroffen door het afvoeren van kapelaan Smeets, het kon nog erger. En aldus geschiedde. Vier maanden na de kapelaan werd pastoor Prickaerts gearresteerd. Laten we ook even zijn doopceel lichten. Hij was in 1889 te Itteren geboren, was in 1914 tot priester gewijd, was kapelaan in Slenaken (1914-1916), in Bocholtz (1916-1919) en Vaals (1919-1934), werd pastoor te Gracht-Spekholzerheide (1939-1940) om in 1940 pastoor te worden van Vaals. Hij moest in september 1942 zijn opwachting maken bij de Sicherheitsdienst en werd afgevoerd naar de gevangenis te Maastricht. Hij werd gearresteerd wegens een actie tegen verkeerde films.³² Prickaerts kwam in de kampen Amersfoort en Vught terecht, tot hij in oktober 1943 – sterk verouderd – werd vrijgelaten. Hij was nog

³¹ Simonis, *Zielzorgers bisdom Roermond*, 396.

³² Dat het ageren tegen door de Duitsers gepropageerde films uiterst gevaarlijk kon zijn, wordt gestaafd door het feit dat de Roermondse krant *De Nieuwe Koerier* een boete kreeg van fl. 3.000,- na een kritische recensie van een abominabele Duitse variétéfilm; hoofdredacteur Thomassen werd berispt en enkele maanden later ontslagen; mogelijk hield ook de gijzeling van chef-redacteur Manus Bresser van deze krant hiermee verband, zie: Van der Bruggen, 'Cees Dosker', 92-93. Overigens had Vaals zelf al een persincident met ernstige gevolgen beleefd, toen het *Vaalser Weekblad* in september 1941 een protest en een gedicht publiceerde dat de Duitsers niet welgevallig was, werd de uitgave van het blad stopgezet en de uitgever en redacteur Cornel Thoma gearresteerd; hij verbleef driekwart jaar in kamp Amersfoort, waar hij veel schokkende ervaringen opdeed, die hij later publiceerde, zie: Kern, "Einmarsch" en *Bevrijding*, 64-65, 68, 70 en 72; Franssen, *Acht eeuwen St. Pauluskerk*. Druk C.J. Thoma Vaals, 165-167.

pastoor te Vaals tot 1966 en bleef met zijn emeritaat in de grensplaats, waar hij op 1 mei 1970 stierf.³³ Op 13 juli 1942 was kapelaan Wim Wermeling samen met de bovengenoemde Lamsfus en Schlüper gearresteerd, maar hij werd na een verhoor te Maastricht weer vrijgelaten, net zoals hem drie weken eerder ook was overkomen. Twee weken later moest hij zich nogmaals melden maar de Duitsers wisten hem niet in verband te brengen met de ontluikende verzetsorganisatie waar hij actief voor was.³⁴ In dit verband moet uiteraard ook de Vaalser kapelaan Rothkrans vermeld worden, die later diezelfde functie ook te Simpelveld zou vervullen. Hij was voordien al, in december 1941, opgepakt en belandde in kamp Dachau, dat hij evenwel wist te overleven. Het maakte de ramp voor de geestelijkheid van Vaals compleet, wanneer zowel de pastoor als zijn twee kapelaans door de Duitsers zijn gekidnapt. Hoewel het instituut voor passende aanvulling kan zorgen, wordt de gezaghebbende Kerk zo monddood gemaakt.³⁵

Pastoor en kapelaans van Vaals waren doelwit van de Duitse repressie. Pastoor Prickaerts (links) verbleef meer dan een jaar in nazikampen (Foto: Franssen, Acht eeuwen St. Pauluskerk). Rothkrans (rechts) schreef een boek over zijn verblijf in concentratiekamp Dachau (Foto: Collectie Heemkundevereniging De Bongard).

³³ E. Hoeberechts-Roebroeck, 'Genealogie Prickaerts', in: *De Limburgse Leeuw*. Jg. 2, nr. 2 (nov.-dec. 1953) 211-217, m.n. 216; Simonis, *Zielzorgers in het bisdom Roermond*, 369.

³⁴ Kern, "Einmarsch" en Bevrijding, 75.

³⁵ Zie ook: Leo Kohl, 'Johan Rothkrans', in: *De Bongard*, nummer 3 (2009) 80-86; Johan Rothkrans, *Dachau. Hel en hemel* (Simpelveld 1957).